

jobban gyermekeik jellemvonásait, hiszen ahogy dr. Haim Ginott mondja: „... személyiségvonásokat gyermekeink számára csupán a példa segítségével lehet közvetíteni, szavakkal nem”.⁷

Társadalmunk fejlődése lehetővé tette az 5 napos munkahét bevezetését. Ezáltal növekedett az az időmennyiség is, amelyben a család együtt lehet, élheti saját, közösségi életét. Ez is indokolja azt, hogy a pedagógusok a szülői értekezleteken folyamatosan napirenden tartásuk a családi nevelés pedagógiai tanácsokkal történő segítését.

JEGYZETEK

1. A 6–10 éves gyerek nevelése a családban, Szülők könyvtára, Kossuth Kiadó, 1958. III. o.
2. Pedagógia II. Szerkesztette: dr. Szántó Károly, Tk. Bp. 1980. 20. o.
3. Buda Béla: Empátia – a belcélés lélektana. Gondolat, 1978. 107. o.
4. Czeizel Endre: A képesség és tehetség biológiai értelmezése, a tehetséggondozás társadalmi szükségessége, Szegedi Nyári Egyetem, Pedagógia 1981. 17. o. TTT Csongrád megyei Szervezete.
5. Dr. Kozéki Béla: A fegyelmezett személyiség kialakítása. Tankönyvkiadó, Bp. 1983. 79. o.
6. Dr. Tarkovác Ágnes: Ne bánts! Családi lap 29. évf. 1979. II.
7. Dr. Haim Ginott: Szülők és gyermekek. Medicina Könyvkiadó, Bp. 1980. 72–73. o.

DR. KLEININGER OTTÓ

Szekszárd

Pszichológiai vizsgálatok nevelőotthonban élő 3., 4. osztályos általános iskolai cigány tanulóknál

Az általános iskolai tanulókkal szemben támasztott követelmény emelkedő tendenciát mutat. Ugyanakkor olyan problémákkal is küszködünk, mint a hátrányos helyzetűek iskolaérettségének kérdése, vagy például a sikeresen beiskolázottak közül hányan végzik el a 8 általánost. Ezekben a kérdésekben a szakirodalomban optimista és pesszimista vélemények egyaránt megtalálhatók.

Faragó (1975) azt írja: „az 1969/70-es tanévben sikertelenül végezte el az első osztályt a cigány tanulók 45⁰/₀-a! Ez az arány az 1973/74-es tanévben 41,1⁰/₀-ra módosult”. *Gulyás*nál (1976) az olvasható, „Csobánkán 1971-ben a 85 cigány tanulóból 28 járt kisegítőbe, több mint 25⁰/₀-uk.” *Vadas* (1979) arról számol be, hogy a cigány tanulók közül az osztályismétlők aránya csökken Tolna megyében, mert amíg 1970/71-ben az osztályismétlők aránya 38,7⁰/₀ volt, addig 74/75-ben 24,8⁰/₀, és 77/78-ban már csak 16,5⁰/₀ volt. – Ehhez azonban tudni kell, hogy Tolna megyében a sikeres beiskolázást (1978-ban az elsős cigánygyerekek 96⁰/₀-a került iskolába) iskola-előkészítés előzte meg, azaz óvodában kezdték meg a hiányos szókincs fejlesztését, a beszédhibák javítását, a szocializált magatartás normáinak kialakítását stb.

A cigánygyerekekkel kapcsolatos irodalom ma már elég bő, azonban az alsó tagozatos nevelőotthonban nevelkedőknél kevesen végeztek méréseken alapuló pszichológiai vizsgálatokat. Célunk választ adni arra, milyen jellemző vonások mutathatók ki a vizsgált tanulók intelligencia-, személyiség-összetevőiben, és mik a kompenzálás lehetőségei.

Egy Tolna megyei nevelőotthonban élő cigánygyerekeknél végeztük az alábbi pszichológiai vizsgálatokat:

- a) RAVEN-féle nem verbális teszttel mértük mentális teljesítőképességüket.
- b) Tachisztozskóppal figyelmük terjedelmét.
- c) Lüscher-féle színteszttel személyiségüket, elsősorban affektivitásukat.

A mérésekre használt tesztek rövid ismertetése:

A Raven-féle (1956) nem verbális teszt 36 táblából áll. Minden táblán nagy formátumú szőnyegminta látható, benne kerettel elhatárolva a hiányzó rész. Alatta a hiányzó résszel azonos nagyságban hat kis szőnyegminta látható, ebből a hatból egy a nagy szőnyegminta üres mezéjébe illik. A választható kis minták számozva vannak. A vizsgátnak azt az egy számot kell megmondani, megmutatni vagy leírni, amelyik véleménye szerint mintázatával beleillik az üres mezőbe. A feladat helyes megoldása a mintázat szabályosságának a megragadását, ill. a sorrendezési elvek felismerését és az egységeknek a mérlegelését igényli, komplex logikai műveleteket kíván. Ez a műveleti együttes az általános intelligenciának (g-faktor) felel meg.

A tachisztoszkópos vizsgálat lényege: jel-, szám-, illetve betűcsoport jelenik meg a készülék képernyőjén különféle elrendezésben, a kísérletvezető által meghatározott időtartamig. Ezeket a különféle elrendezésben felvillanó képeket kell a vizsgátnak a megjelenésnek megfelelően regisztrálni. A Lüscher-féle szintesztel a személyiséget, annak affektív szerkezetét lehet egyszerűen és gyorsan vizsgálni. Lüscher (1974) úgy véli – az ember azt a színt választja, utasítja el, amelyeknek fiziológiai hatása számára kellemes vagy kellemetlen, s ezzel elárulja pszichés szükségletét, és megmagyarázza magatartását. – A vizsgálathoz a 8 színből álló táblázatot használtuk, és ebből kellett a tanulóknak előbb azt a színt kiválasztaniuk, amelyik a legjobban tetszik, majd azt, amelyiket a második helyre tennék és így tovább, az ötödik szín választása után következik a legellenszenvesebb, majd egy másik ellenszenves szín megnevezése vagy megmutatása.

Eredmények, következtetések

A Raven-féle nonverbális tesztet azért választottuk, mivel az ingerszegény környezetben született és nevelkedett cigánygyerekeknél ez a vizsgálat inkább ad reális eredményt, mint a verbális kérdésekre épülő MAWI-teszt. A cigány tanulók száma 32 volt, 3., illetve 4. osztályosok. Életkoruk: 8–12 év közöttiek, mind lányok.

A mért eredmények az 1. táblázatból olvashatók le.

1. sz. táblázat

A vizsgált tanulók intelligenciaszintje

n:30

IQ (intelligenciahányados) értékek	megoszlása
130 fölött (kiemelkedő)	0
120–129 (nagyon jó)	1 (3, 33%)
110–119 (jó)	2 (6, 66%)
90–109 (átlagos)	9 (30%)
80–89 (alacsony)	7 (23, 33%)
70–79 (nagyon alacsony)	11 (36, 66%)
69 alatt (értelmi fogyatékos)	0

A táblázaton a nemzetközi skálaértékek figyelembevételével történt az intelligenciahányados (IQ) bontása. Megnyugtató, hogy gyengeelmjűsége utaló (IQ:69 vagy ennél kevesebb) eredmény nem fordult elő. A nagyon alacsony értelmi szintre utaló (IQ:70–79) teljesítmény azonban már elgondolkodtató, ez a tanulók 36,66%-a. Az alacsony teljesítményt tükröző (IQ:80–89) lelet 23,33%-os előfordulása.

A nagyon alacsony és alacsony mentális szinten levő tanulók száma összesen: 18 (60%). Az ilyen alacsony teljesítőképességgel rendelkezők esetében nagyon kevés a remény a 8 általános sikeres elvégzésére.

Az átlagos teljesítményűek (IQ:90–109 közöttiek) mentális szintjét figyelembe véve, nagymértékben valószínűsíthető az általános iskola sikeres befejezése. Ezek száma: 9 (30%). A jó és nagyon jó képességűeknél (IQ:110–119 és 120–129) pedig mindent el kell követni, hogy továbbtanuljanak. Ennek előfordulása: 3 (10%).

Gulyás S. (1976) 14 második osztályos cigány és nem cigány tanuló intelligenciaszintjét vizsgálta Wechsler-féle teszttel, amelyik 5 verbális és 5 nem verbális részből áll. Úgy találta, hogy 2 cigány tanuló, jöllehet már egy éve iskolába jár, iskoláéretlen, az IQ-ja 69 alatti volt. 2 cigány tanuló ért el nagyon alacsony szintet (IQ:70–79 között). Tehát gyakorlatilag 4 cigány tanuló (28,5%) nem képes megbirkózni az általános iskolai követelménnyel. A továbbiakban alacsony intelligenciaszintet ért el 5 cigány tanuló (35,71%), akik csak ügyvel-bajjal, ismételtetésekkel végzik majd el az általánost. Átlagos eredményt kapott 5 cigány tanulótól (IQ:90–109), ennél jobb eredményt az általa vizsgált cigány tanulók közül egy sem ért el.

Gulyás mérési eredményei szerint a 14 cigány tanuló közül 9 (4,28%) nyújtott alacsony vagy ennél rosszabb teljesítményt, ez valamivel több, mint amit a mi mérésünk mutatnak, s csak 5 (35,71%) cigány tanuló érte el az átlagos (IQ:90–109) teljesítményt. A mi mérésünk szerint ezt a szintet 9 tanuló (30%) teljesítette.

A mérési eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy nevelőotthonban élő tanulók hátrányos helyzete nemcsak a nyelvi nehézségekkel, a szókinccs alacsony voltával, egyáltalán a verbális kommunikáció alacsony színvonalával magyarázható, hanem azzal is, hogy a cigánycsaládok bizonyos csoportjánál kevés az olyan inger, amelyik a logikai összefüggések keresésére, elvont gondolkodásra inspirálna. Gondolunk itt a konstruktív játékok és egyáltalában a gondolkodást serkentő játékok hiányára, valamint a szociális fejlődés alacsony voltára. *Gönczi* (1979) idézte egy tanulmányban a Doll-féle skálát, mely szerint a szociális kvóciens az intelligenciakvócienssel korrelál. Ide kívánczok *Allport, G. W.* (1980) megjegyzése, mely szerint: „az intelligenciát nem kizárólag a központi idegrendszer szövetei határozzák meg, végső kialakulásában szerepet játszanak más személyiségjegyek és motívumok is. Kétségtelen, hogy az otthoni bánásmód, a környezet által nyújtott inger mennyiség, a jutalmazás, büntetés módszerei szintén befolyásolják az egyéni fejlődést.”

Nagyon fontos tehát annak megvalósítása, hogy a cigánygyerekek kivétel nélkül óvodai elhelyezésbe részesüljenek, mivel az ott meglévő játékarzenál és a szocializáló nevelés nagymértékben csökkenthetné hátrányos helyzetüket. Így első osztályba olyan cigánygyerekek kerülnének, akiknek már nem okoz nehézséget a magyar beszéd (mivel megfelelő szókinccsel rendelkeznének), az osztályban való adekvát magatartás kialakítása sem okozna már nagy problémát, mert addigra a konvencionális viselkedési formák zömét elsajátítanák.

A figyelem terjedelmét tachisztoszkóppal vizsgáltuk úgy, hogy 1 másodpercig láthatták a vizsgált tanulók a felvillanó számcsoportot (előbb egy, majd kettő és így tovább, hat-hét számból állót) miután leírták, akkor vetítettük a következő vagy azonos, csak térben másképpen elhelyezkedő vagy több számból álló számcsoportot.

A vizsgálat eredményei a 2. táblázaton láthatók.

2. sz. táblázat
(n:30)

A tachisztoszkópos vizsgálat eredménye

számcsoport	tanulók száma
3 jegyűt regisztrált	5 (16, 67%)
4 jegyűt regisztrált	10 (33, 33%)
5 jegyűt regisztrált	15 (50%)
6 és ennél több jegyűt	0

Ezek szerint a figyelem terjedelmére jellemző, hogy a vizsgált tanulók 33,33%-a négy, illetve 50%-a öt számjegyből álló számcsoport regisztrálására képes.

Várnagy (1979) összehasonlító tachisztoszkópos vizsgálatokat végzett cigány és nem cigány, 1. és 4. osztályos tanulóknál. Megemlíti, hogy a teljesítmény csúcsa a vízszintes pozícióban elhelyezkedő

betűsor regisztrálásánál következett be. A nem megszokott elhelyezkedés (pl. függőleges pozícióban levő betűsor regisztrálása) a cigánygyermeknél nehézséget okozott. Ezt a jelenséget mi is tapasztaltuk. Egyetértünk Várnagy Elemérel abban is, hogy a jól begyakorolt vízszintesen elhelyezkedő betű- vagy a mi esetünkben számcsoport regisztrálása a vizsgált tanulóknál sikeres volt.

A Lüscher-féle színteszttel a személyiségre és főleg annak egyik nagyon fontos összetevőjére, az érzelem-hangulat-indulat szférájára vonatkozó információt kapunk.

Ennek jelentőségéről Horváth S. (1979) azt írja: „az érzelem az a lelki jelenség, amely a leghebbebb tükrözi a személyiséget ért hatásokat. Ha a személyiség nem funkcionál harmonikusan, akkor az mindenekelőtt az érzelmi szférában mutatkozik meg. A nehezen nevelhetőség tünetei között épp azért igen gyakori az indulati-érzelmi élet zavara. A cigány tanulókkal kapcsolatos számos nevelési probléma – úgy véljük – az előbbieik alapján realiztikusabban magyarázható.”

Böszörményi-Brumbeck (1979) pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy: „a gyermekek személyiség-alakulását minden tevékenysége befolyásolja, ezeket pedig az érzelmek széles skálája kíséri, alakítja, esetleg torzítja, de főleg motiválja”.

A Lüscher-féle színteszttel 32 3-4. osztályos cigányleány tanulóknál végeztünk vizsgálatot. Az egyes színek pszichológiai jelentését nem közöljük. Ez megtalálható Rókusfalvy-Povácsay-Sípos-Halmi (1971) könyvében. Az eredmény a 3. táblázaton látható. A táblázaton a vízszintes első sorban a választott szín előfordulási számát, a második sorban pedig a súlyozott értékeket tüntettük fel. A függőleges sorban láthatók a választható színek egymásutánisága.

3. sz. táblázat

A tanulók 8 színválasztása, illetve súlyozott átlagsora

(n:32)

	1/8	2/7	3/6	4/5	5/4	6/3	7/2	8/1	Összes	Rangsor
szürke	0 0	1 7	0 0	4 20	2 8	7 21	11 22	7 7	85	7
kék	2 16	2 14	6 36	5 25	8 32	7 21	2 4	0 0	148	5
zöld	7 56	3 21	6 36	5 25	6 24	4 12	1 2	0 0	176	3
vörös	2 16	5 35	5 30	9 45	3 12	6 18	0 0	2 2	158	4
sárga	5 40	8 56	9 54	3 15	3 12	0 0	1 2	3 3	182	2
lila	15 120	10 70	2 12	2 10	1 4	1 3	1 2	0 0	221	1
barna	0 0	1 7	3 18	1 5	8 32	4 12	14 28	1 1	103	6
fekete	1 8	2 14	1 6	3 15	1 4	3 9	2 5	19 19	79	8

A vizsgált tanulók első-második helyen választották a lila színt (75%-ban). A lila színnek ilyen arányban történő választása elfogadható, mivel az érzelmi labilitás, éretlenség bizonyos fokú irracionális, ambivalencia életkori sajátosságuk, ettől igazán gyerekek ők. Erről a szintről írja Lüscher (1974): ez „az érzékeny azonosulás színe. Ezt

a szint első helyen 75%-ban azok a gyerekek választják, akik a nemi differenciátlan korban vannak.”

Goldschmidt (1953), aki 7–10 éves tanulókat vizsgált, és úgy találta, hogy az e korban levő lányok első helyen a lila szint választották (67,5%-ban). Leírja azután azt is, hogy az életkor előrehaladtával egyre kevesebb gyerek választja a lila szintet. A 8. osztályos lányoknak már csak 52,5%-a preferálja a lila szint első helyen.

Kleininger (1982) 149 leánytanulónál végzett vizsgálati eredménye: a lányok 63,08%-a választotta a lila szintet első helyen, s ez nagyon megközelíti *Goldschmidt* (1953) eredményeit.

A *zöld szín* első, második helyre választották a tanulók 31,25%-ban. Ennek a színnek a választása jelzi az akarati feszültséget, a védekezés állapotát, a presztízsigényt. A magyarázatban látjuk, hogy a cigánygyerekeknek állandóan bizonyítani, védekezni kell ahhoz, hogy befogadják.

A *sárga* szín preferálása érdekes. Ennek a színnek a választása jelenti: a boldogság igénylését, a szabadulást mindattól, ami fárasztó, nehéz, nyomasztó, gátló, a mindig újra, modernre vágyakozást és az elszakadást mindattól, ami régi, a leszakadás, elválás törekvését. Ezt a szintet a vizsgáltak 40,62%-a, a nem cigány tanulók pedig 60,41%-a választotta első, illetve második helyen. A cigány tanulókban a hagyományok, szokásokhoz való ragaszkodás erős, tehát konzervatívak, s ez adaptációjukat megnehezíti.

A *fekete* szín első, második helyen történő szerepeltetése (9,37%-os). A fekete az oppozíció, a kverulencia, a mindennek ellenzését jelenti, ha pozitív színeként választják. A vizsgált cigány csoport nevelői jeleztek is komolyabb magatartási problémát.

A *vörös és sárga* színnek az elutasítása jelzi annak az igényét, hogy az illető állandóan hatásos benyomást akar kelteni környezetében. A sikertelenségnek a lehetősége már negatív érzelmeket vált ki belőle, és ekkor a csalódott, felháborodott, becsapott ember szerepében tetszeleg. Úgy érzi, megszegyenült, és ennek érzése elsodorhatja a totális idegkimerültségig is.

A sárga szín elutasítása jelzi a labilis idegállapotot, ingerlékenységet, gyanakvást, a gyakori hangulatváltást. A felhangoltságtól (hypománia) a lehangoltságig (depresszió). A vörös szín elutasítása pedig: az izgatottsági állapotot, a hajlamot a robbanékony indulati manifesztációra. Ez az érzés uralja a vizsgált tanulók 12,5%-át.

Két alapszín elutasítása a Lüscher-irodalom szerint személyiségproblémára hívja fel a figyelmet, ez a vizsgált tanulók esetében 21,95%-os előfordulású volt. Ez olyan magatartási problémát jelez, aminek háttérében szorongás húzódik meg, ha ezt kivetik, akkor agresszivitásban manifesztálódik. Ennek a színnek az elutasítása jelenti a nyugtalan, feszült tevékenységigényt, a lehangoltság, a közömbösség ellen aktivitással való védekezést, de jelenti a szülőkhöz, embertársakhoz való viszonyulást is, tehát az el- és leszakadási, függetlenedési igényt.

A Lüscher-teszttel végzett vizsgálatok eredményei felhívják a figyelmet néhány, a cigány tanulók esetében alkalmazandó pedagógiai magatartásra.

Ezek:

1. A felfokozott szereplési igény levezetésére szocializált formát kell keresni. Erre az osztályban, iskolában számtalan lehetőség nyílik (pl.: tisztségekkel való megbízás, énekkarban, táncsoportban, ünnepélyeken való szerepeltetés stb.).

2. Presztízsigényüket dicsérettel, a jutalmazás különböző formáival lehet adekvátan levezetni.

3. Mivel rendkívül érzékenyek, könnyen kialakul náluk kudarc hatására a kisebbségi érzés, amire egyébként is hajlamosak. Ezért súlyt kell helyezni arra, hogy tűrőképességüket fokozatosan erősítsük. Ennek hatásos eszköze a testnevelés, a sport, a mozgásos társasjátékokba való bevonás, amivel egyben belső feszültségük, szorongásuk is csökken. Külön fel szeretnénk hívni a figyelmet a kisdobos- és úttörő-foglalkozások fontosságára, mert ez a forma nagyon alkalmas a közösségi érzés kialakításának elősegítésére.

4. A viszonyulási problémákra, az én és a külvilág találkozásainak felkészítésére nagy súlyt kell helyezni.

5. El kell sajátíttatni tanulóinkkal a *belyes önértékelés* formáit, hiszen csak így képes károsodás nélkül alkalmazkodni a mindenkori közösséghez, amelyekben él vagy élni fog.

Ez a preventív intézkedés azért nagyon fontos, mert ezzel némileg lehetne csökkenteni a napjainkban oly gyakori gyermekkori neurózisok és magatartási anomáliák számát.

Összefoglalás: 32, nevelőotthonban élő 8–12 éves alsó tagozatos cigánygyereknél történt RAVEN-, TACHISZTOSZKÓPPAL, valamint LÜSCHER-féle teszttel intelligencia-, figyelem- és személyiségvizsgálat. Az eredmények felhívták a figyelmet arra, hogy a vizsgáltak térbeli gondolkodásfejlődésének üteme lassúbb, mint az ilyen korú gyerekeknél általában, valamint kimutathatók voltak azok a személyiségvonások, amelyek a sikeres adaptációt nehezítik. A vizsgálati eredmények alapján lehetőség nyílt a kompenzációt elősegítő pedagógiai attitűd megfogalmazására.

IRODALOM

- Allport, G. W.*: A személyiség alakulása, Gondolat K. Bp., 1980. 78–81. o.
- Böszörményi, Z.–Brcnecker, Gy.*: A gyermekkor és az ifjúkor pszichiátriája. Medicina Könyvkiadó Bp., 1979. 156. o.
- Faragó, L.*: A cigánygyerekek rendszeres nevelésének-oktatásának helyzetéről és feladatairól. Tapasztalatok a cigánygyerekek nevelésének és oktatásának köréből. O. M. Bp., 1975. 7–16.
- Goldschmidt, L.*: Liblingsfarben bei Kindern. Zeitschrift f. Heilpädagogik. 1953. 3, 17.
- Gönczi, É.*: Személyiségvizsgálatok fiatalok törvénysértő cigány származású fiúkról. A cigánygyerekek nevelése-oktatása. O. M. Kiadvány. 1979. 107–116. o.
- Gulyás, S.*: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei. Pedagógia Időszerű Kérdései Hazánkban. Tankönyvkiadó. Bp., 1976. 42–44. o.
- Horváth, S.*: Az általános iskolai alsó tagozatos tanulók félelemérzései és szorongásai. A cigánygyerekek nevelése-oktatása. O. M. Kiadvány. 1979. 101–106. o.
- Kleininger, O.*: Érzelmélet vizsgálata 8–10 éves általános iskolai tanulóknál. Módszertani Közlemények. 1982. 3. 144–151. o.
- Lüscher, M.*: Anleitung und Farbtafeln. Klinische Test zur psychosomatischen Persönlichkeitsdiagnostik. Test Verlag. Basel. 1948.
- Lüscher, M.*: Signale der Persönlichkeit. Rollen-Spiele und ihre Motive. Verlags Anstalt Gmb. H. Stuttgart, 1973.
- Lüscher, M.*: Lüscher-Test. Test Verlag Basel. 1974. 2–50. o.
- Raven, J. C.*: Progresszive Matrices. London. 1956.
- Rókusfalvy, P.–Povácsay, É.–Sipos, K.–Halmi, Gy.*: Az affektivitás vizsgálata. A Lüscher-teszt alkalmazási lehetőségei és standardizálása. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1971.
- Vadas, F.*: A cigánygyerekek nevelése Tolna megyében. O. M. Kiadvány. 1979. 33–38. o.
- Várnagy, E.*: A cigány tanulók megismerési folyamatainak néhány sajátossága. O. M. Kiadvány. 1979. 81–85. o.